

Jornades: Conèixer les fàbriques del Bages

Història del tèxtil al Mig Cardener

Albert Fàbrega, Ramon Fons i Ester Llobet

Consideracions prèvies

Aquest article és un breu avançament de la recerca que des de fa uns anys estem fent sobre la Història del Tèxtil al Mig Cardener, la qual, previsiblement, conclourà per Sant Joan d'enguany amb l'edició d'un llibre¹.

El concepte de Mig Cardener no prejutja res, en cap sentit, ni geogràfic, ni històric, ni polític, ni cultural, ni administratiu. És un nom que ens ha resultat útil per referir-nos a l'àmbit geogràfic d'estudi i que inclou quatre municipis: Navàs, Sant Mateu de Bages, Súria i Callús. Aquest territori comprèn, seguint el curs descendent del riu, des de la sortida del terme de Cardona fins a l'entrada de Sant Martí de Torroella (municipi de Sant Joan de Vilatorrada).

Tant l'article com el futur llibre estan estructurats en dues parts. Una primera part, que anomenem "Les Primeres Indústries", i que abastaria, *grosso modo*, el període de 1750 a 1850, i una segona part, que titulem "Les Fàbriques de Riu", i que aniria des de 1850 fins la segona meitat del segle XX.

"Pâtre et Jeune Fille des Eaux-Chaudes, Vallée d'Ossau", làmina de l'àlbum *Costumes des Pyrénées*, d'Alfred Dartiguenave (Pau, 1821-1885).

Les Primeres indústries

Les fàbriques d'indianes

Les indianes eren teles de cotó estampat. La primera fàbrica d'indianes es va establir a Barcelona, l'any 1738. L'any 1779 a Barcelona hi havia 25 fà-

briques d'indianes i l'any 1793 n'hi havia 90. Els fabricants d'indianes teixien i estampaven les teles, però no filaven el cotó. El fil de cotó s'importava de Malta, però des de molt aviat es van plantejar introduir la filatura del cotó a

Catalunya per no dependre de les importacions. Al mateix temps, des de diferents àmbits, sorgien preocupacions i idees per pal·liar els episodis periòdics de fam que assolaven a la població i així mitigar la pobresa d'àmplies

capas de la societat. Les propostes passaven per afavorir l'anomenada "indústria" entre els sectors improductius de la societat, fonamentalment les dones. Aquests interessos i inquietuds es van traduir en la constitució, a Barcelona, de la *Real Compañía de Hilados de Algodón de América*. Aquesta societat va agrupar una bona part dels fabricants d'indianes barcelonins. A través dels rectors de les paròquies, la *Compañía* va donar cotó a filar a moltes dones per tota la geografia catalana. Aquest cotó filat el consumien les diverses empreses d'indianes afiliades a la *Compañía*. En el nostre cas, sabem que en temps del rector Joan Bellver, a Súria, es va filar cotó per a la *Compañía*. Així ho demostra una carta de 1783, dirigida a Joan Bellver, on la *Compañía* li manifestava que, després que Bellver va marxar de Súria, allà s'havia abandonat la filatura del cotó, però davant l'interès que Bellver tenia en trobar una persona que es fes càrrec de nou d'organitzar la filatura, i atenent que *nuestro vivo deseo es el coadjuvar en quanto nos sea fácil a desterrar la ociosidad entre las gentes, y producirles con este medio algun alivio en sus necesidades, supuesto ser estas en aquel parage tan comunes*, per part de la *Compañía* es faria tot el possible per reactivar de nou la filatura del cotó a Súria. Al mateix temps deien a Bellver que si sabia de qualsevol altre lloc on es pogués engegar la filatura del cotó ells ho acollirien favorablement.

Però les vinculacions de la gent del Mig Cardener amb les fàbriques d'indianes no acabaria aquí. Tot i que la fabricació d'indianes va ser un fenomen eminentment barceloní, a Manresa va haver-hi algunes fàbriques d'indianes. La més ben coneguda és la fàbrica de Jaume Sala, que més tard es convertiria en la fàbrica Argullol, situada al torrent de Sant Ignasi. Aquesta fàbrica va començar a funcionar el 1762, finançada per un grup de socis que va patir contínues remodelacions i reestructuracions de capital. Entre aquests socis hi havia tres suriencs, Joan Quinquer, Josep Balaguer i Josep Oliva, que en algun moment van arribar a tenir el 35% del capital de la societat.

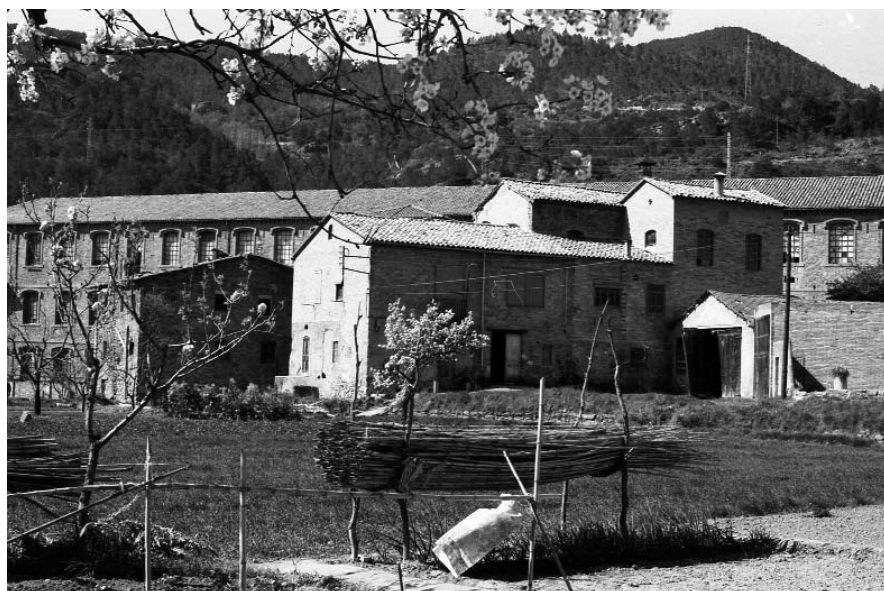
La fàbrica Martí

El cas més interessant per a la historiografia del tèxtil a Catalunya és el de la fàbrica Martí, ja que va ser una de les primeres de Catalunya que va usar les mulgènues i la primera que les va moure amb la força de l'aigua. Àngels Solà va ser qui primer va donar notícia d'aquesta important fàbrica.

Els Martí eren una rica nissaga de negociants cardonins provinents del

mecàniques de filar. El viatge va acabar a Tolosa de Llenguadoc, on els comissionats van comprar 6 mulgènues a un maquinista de Tolosa, Jean Abadie, que es va comprometre a muntar-les on els compradors li diguessin. L'acord estipulava que les màquines s'entregarien en tres remeses. Aquest punt seria la causa de les discussions i plets que vindrien entre els compradors.

Pau Serrano era un maquinista ma-

El molí de Reguant (1980). El cos més alt de la dreta és on hi hagué la fàbrica Martí. Al darrera la gran fàbrica nova Abadal.

mas Martí de Matamargó. El 1806, Ignasi Reguant del Molí, hereu del mas i del molí de Reguant, de Súria, va arrendar per 20 anys la part del seu molí que havia estat molí paperer, a Ramon Martí i Serra, Climent Vila, Josep Balaguer i Ramon Martí i Balias, i els va autoritzar a fer-hi les obres necessàries per a la fàbrica que volien establir-hi. La fàbrica que els Martí i els seus socis volien posar-hi era una fàbrica de filatura mecànica de cotó, moguda per energia hidràulica. El 19 d'agost de 1806, Ramon Martí i Balias i el seu cosí Tomàs Martí i Estruch, com a representants de la societat Martí, i Andreu Martí –que no tenia cap parentiu amb els Martí de Cardona– i Pau Serrano, representant a la societat Codina, Dalmau, Martí i Serrano, de Manresa, van marxar de viatge amb *lo ánimo de seguir tota la Fransa* fins a aconseguir un conjunt de màquines

drileny provinent de la *Real Fábrica de Algodón de Ávila*, on s'havien instal·lat les màquines més modernes, *desconocidas hasta ahora en la nación*, i que es pensava que servirien de *modelo para después propagarse por el reino*. L'any 1788, Thomas Milne, el tècnic que s'havia portat per construir les màquines d'Àvila, estava instal·lat a Madrid, on es feien les contínues que havien d'anar a Àvila, conegudes com a *màquines angleses*. Uns anys més tard, amb el desmantellament de la fàbrica d'Àvila, les màquines es van repartir per diferents punts de l'Estat. Un joc va anar a parar, el 1807, a Manresa. Des de bon començament, la fugida de tècnics d'Àvila, per fer i vendre màquines de filar automàtiques pel seu compte o per posar-se al servei d'altres fabricants, va ser un problema constant que van haver d'afrontar els successius directors de la companyia.

Així, per exemple, una notícia del juliol de 1796 informava que hi havia a Barcelona dos joves, *hábiles en la construcción de las máquinas inglesas que tiene S. M. en Ávila*, de les quals ja n'havien construït algunes a Barcelona, que estaven funcionant. Sembla que va ser des d'Àvila, a partir de 1793, amb l'arribada de Pau Serrano a Barcelona, d'on van sorgir les primeres contínues a Catalunya. Així que és versemblant creure que les contínues es van introduir a Catalunya per la via de la *Real Fábrica de Ávila*.

L'alternativa a les contínues, per dur a terme la filatura mecànica, eren les anomenades *màquines franceses*: les mulgènues. Sempre s'ha considerat que les mulgènues importades pel comte de Cabarrús a Barcelona van ser les primeres mulgènues de Catalunya. La societat promoguda pel comte de Cabarrús, que corria amb el nom de *Joumard, Cramps y Compañía*, es va crear el 7 de juny de 1806, però la societat Martí s'havia començat a gestar almenys des del mes de maig del mateix any. A principis de 1806, la societat Joumard va comprar 12 màquines a París. No deixa de cridar l'atenció les vinculacions de Cabarrús, nascut a Baiona, amb Tolosa. De fet el 12 de setembre de 1804 Cabarrús es trobava a Tolosa. Per tant, sembla que l'arribada de les mulgènues a Catalunya va fer-se per la via de Tolosa de Llenguadoc.

La compra de les mulgènues dels Martí i Serrano a Tolosa va acabar amb un llarg plet. Els Martí van recollir la primera remesa de màquines a Tolosa i les van instal·lar a Súria. Serrano reclamava la seva part. Els Martí deien que si volia la seva part de les màquines les anés a buscar a Tolosa, com ells havien fet, amb gran risc. Serrano argumentava que a ell li corresponia una part de la primera remesa de màquines que eren a Súria. Els Martí deien que Serrano el què volia era copiar les màquines per aprendre a fer-les ell mateix. Serrano deia que si no es segellaven les màquines de Súria els Martí li donarien màquines velles, amb una tecnologia obsoleta, fent-les passar per noves. No sabem com va acabar el plet, però de fet la fàbrica de Súria no va deixar de funcionar, i Serrano,

després d'altres disputes amb els seus socis, va acabar tirant endavant tot sol la seva fàbrica de Manresa.

L'any 1818 els Martí van arrendar la fàbrica a *Juan Herp y Fills*.

Les fàbriques de riu

En aquesta segona part, fem un breu repàs a les fàbriques tèxtils del Cardener, situades als municipis de Navàs, Sant Mateu de Bages, Súria i

Tomasa Catalán. Fàbrica nova Abadal. 1955.

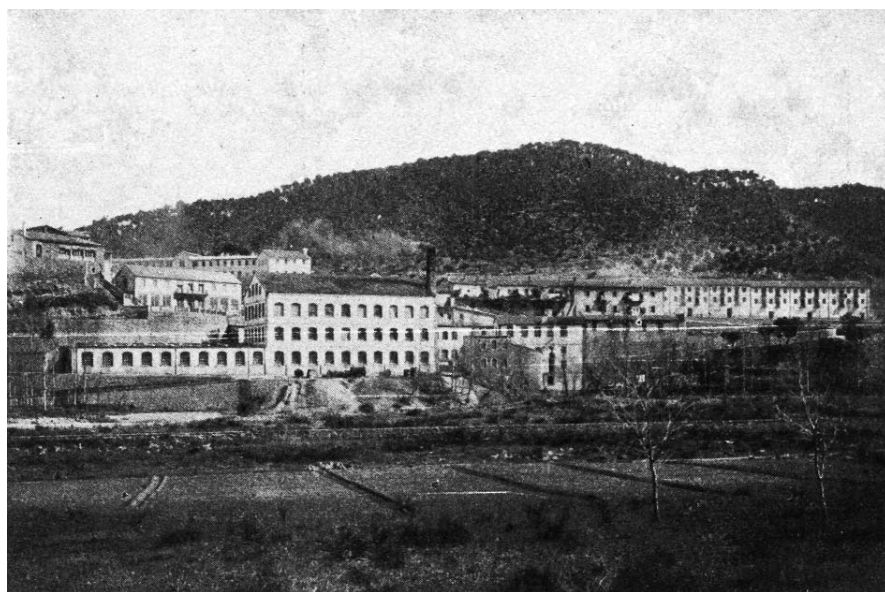
Callús. Cal fer notar que pràcticament totes les aigües en aquest segment del Cardener van estar concedides, sense solució de continuïtat. Immediatament després del desguàs d'una fàbrica hi havia l'entrada al canal de la fàbrica següent. El tram de riu que estudiem fa una mica més de 27 km. D'aquests, només un tram de 4 km. no va estar concedit mai, que sapiguem. Els restants 23 km eren usats per fàbriques, excepte en el cas de Malagarriga que ho fou per un molí i després per una central hidroelèctrica.

L'intent d'Alfred Puig i Marquès, a Valldeperes

El 10 de març de 1898 Alfred Puig i Marquès va sol·licitar al Governador Civil de Barcelona l'ús de les aigües del riu Cardener, al seu pas pels termes de Cardona i Castelladral, com a força motriu per a una fàbrica tèxtil. El 1899 el Governador Civil li va concedir-li l'ús de les aigües, a partir de la sortida del molí polvorer de les Planes de la Carosa (Cardona). La fàbrica s'havia d'edificar en terme de Castelladral, però no es va arribar a construir mai.

Palà de Torroella

L'origen de les colònies de Palà i Valls de Torroella pot explicar-se en comú seguint l'evolució de la família Valls, procedent de Sallent, una de les nissagues empresarials que participa de la història de la industrialització

Palà de Torroella. 1929.

tèxtil catalana de principi a fi. En la fundació de totes dues fàbriques hi trobem Esteve Valls i Pascual.

Esteve neix a Sallent el 1827, fill de Sebastià Valls, hisendat i paraire, el qual s'inicia en la nova indústria tèxtil al primer terç del segle XIX. A la iniciativa del pare s'hi afegirà la de tres dels fills, principalment al Llobregat. Esteve es vincula al Cardener arran del matrimoni de la seva germana Teresa amb Francesc Palà i Solsona (1836), hereu del mas Palà. Del matrimoni neix Joan Baptista Palà i Valls, que amb el seu oncle Esteve constitueix, l'agost de 1877, la societat *Esteban Valls & Cia*.

El 1876 s'havia concedit l'ús de les aigües per a la fàbrica, que havia de tenir 5.000 fusos i 100 telers mecànics. La bona arrencada de la fàbrica de Palà és el probable esperó de la represa de l'activitat a la fàbrica de Vilafruns (Balsareny), on el 1892 Esteve, juntament amb el seu fill Isidre Valls i Pallerola, donen nova vida al negoci sota el nom d'*Isidro Valls y Compañía*. Aquesta indústria funciona en clara interrelació amb la de Palà (Esteve és a les dues societats des de l'inici, i Isidre, el 1886, s'ha integrat a la de Palà), amb la qual té una comptabilitat paral·lela, amb continus traspassos.

A Palà, simultàniament a la fàbrica, es comencen a construir els pisos per als treballadors; en un projecte planificat de colònia, que segueix el model urbanístic tipificat: pisos concentrats, a una curta distància de la fàbrica i de la casa de l'amo, amb els serveis integrats en els baixos dels edificis, i que es complementen amb una ampliació de la capella del mas, el 1879, refermant un dels tres puntals de les colònies: el religiós. Aquest mateix patró, amb matisos, serà seguit un quart de segle després a la colònia veïna.

La revolució industrial és paral·lela a la revolució demogràfica que suposa l'establiment de la colònia. A partir de 1900, s'accentua la concentració de la població, i entre Navàs (també un emergent nucli industrial) i Palà hi viuen el 50% d'habitants del municipi de Castelladral, percentatge que s'incrementa amb l'aparició d'una nova colònia: Valls.

La fàbrica va tancar definitivament l'any 1971.

Valls de Torroella

A finals de 1899 i principis de 1900 els llibres de diari de l'empresa Isidre Valls i Companyia (Vilafruns) comencen a contemplar el concepte "*obras nueva fábrica*": és l'inici de la colònia Valls.

El novembre de 1904 es dissol la societat *Esteban Valls & Cia*, de la qual deixen de formar part els Valls, amb la corresponent partició de capital i maquinària. Palà continuarà operant com a *Industrias Palá*, que més endavant passarà a ser societat anònima. I el gener de 1905 la fàbrica de Valls comença a operar com una societat independent de la de Vilafruns, que desapareix: es passa de la raó social *Isidro Valls & Cia* a la d'*Isidro Valls y Pallerola* que es manté fins a 31 de desembre de 1918, quan passa a ser una societat anònima, sota el nom de *Manufacturas Valls S.A.* És també a finals de 1904 que els Valls i els Palà s'embarquen en un llarg litigi que s'allargarà fins a 1911.

Fins avui les referències entorn el naixement de la colònia Valls havien parlat de la fundació d'una segona colònia arran de les desavinences familiars; ara potser podem plantejar-nos discutir-ho, ja que la construcció d'aquesta colònia Valls, si bé es gestiona comptablement des d'*Isidro Valls &*

Cia (Vilafruns) a efectes reals és controlada des d'*Esteban Valls & Cia* (Palà), des d'on es fan efectius diversos pagaments; des de Palà es supervisa la construcció de la nova colònia, fent improbable de mantenir-se la tesi anterior. En la gestió d'una i altra hi trobem els Valls, mentre Palà és mer rendista. Caldria veure què porta els Valls a abandonar Palà, però podria ser la voluntat d'un nou projecte independent i dinàstic. Així, com apunten alguns indicis, el veritable motiu del conflicte Valls-Palà podria ser la manca d'acord en la partició dels béns i capitals de la primera societat torroellenca dissolta el 1904; Valls no neix d'un distanciament sinó que és una oportunitat d'expansió que els Valls saben aprofitar.

El futur dels dos negocis, *Industrias Palá S.A.* i *Manufacturas Valls S.A.* divergirà força a partir de la segona meitat del segle XX; mentre Valls representa l'estabilitat i la gestió eficient –que evidencien els resultats econòmics–, Palà va a remolc d'una gestió vacil·lant i d'una escassa inversió en el negoci que l'aboca, a finals de 1971, al seu precoç tancament, 20 anys abans que ho faci *Manufacturas Valls*; és la fi de l'aposta pel tèxtil que havia començat Sebastià Valls a Sallent, el rebesavi d'Isidre Valls i Rusiñol, el darrer gerent de la societat familiar.

La fàbrica va tancar el 1991.

Valls de Torroella. c. 1935.

La fàbrica de la Ribera o de cal Franch

El 3 de febrer de 1874, Josep Ribera i Vila, amo del mas de la Ribera de Coaner, va vendre a l'enginyer barceloní Jaume de Castro i Vernet, un tros de terra per a construir-hi una fàbrica. La venda estava condicionada al fet que Jaume de Castro obtingués del Governador Civil la concessió de les aigües per fer anar la fàbrica. Si en un termini de dos anys no obtenia aquesta concessió la venda quedaria sense efecte. El 25 de gener de 1879, un cop obtinguda la concessió de les aigües, la venda es va fer efectiva. En aquell moment les obres estaven força avançades. Cap a 1904 la fàbrica va passar a mans de Josep Buhigas i Tamarreu, el qual, el 1909, va vendre les instal·lacions a Pere Álvarez i Gonzalvo, per explotar només la central elèctrica. La fàbrica de la Ribera no va arribar a funcionar mai. La gran riuada del mes d'octubre de l'any 1907 la va malmetre, tot i que sembla que va intentar posar-se de nou en funcionament. Al cap de pocs dies, una nova inundació la va tornar a destruir i llavors es va decidir vendre la maquinària i aprofitar només la turbina per produir i vendre l'electricitat.

Cal Jover

El 13 de febrer de 1874, Cristòfol Canudas i Miró, amo del mas Salipota, va presentar el projecte de construcció

d'una fàbrica tèxtil. El 28 de juny de 1875, el Governador Civil va concedir el permís per a l'ús de les aigües del riu. El 21 de febrer de 1876, Cristòfol Canudas va vendre al navilier barceloní Joan Jover i Serra els terrenys, la fàbrica, que llavors estava en construcció, i el dret d'ús de l'aigua.

Tot i que els amos de la fàbrica eren Joan Jover i Serra, primer, i després el seu fill Joaquim Jover i Costas, des de bon començament la fàbrica la van gestionar els germans Bonaventura i Francesc Jover i Gabarró, germanastres de Joan Jover i Serra. A la seva mort la fàbrica va passar a Bonaventura Jover i Mota, fill de Bonaventura Jover i Gabarró. El 12 d'octubre de 1923, Consol Jover i Vidal, filla i hereva de Joaquim Jover, va vendre a Bonaventura Jover i Mota, la fàbrica de Súria. Aquell mateix any de 1923 l'empresa va fer fallida. Un any més tard *Hilaturas Labor* va arrendar la fàbrica i aquesta va tornar a posar-se en funcionament l'any 1925. La venda de la fàbrica de cal Jover a *Hilaturas Labor* no es va dur a terme fins els anys 1941 i 1945.

L'octubre de 1943 hi havia a cal Jover 25 contínues de filar i una selfactina que encara treballava. Poc temps abans una altra selfactina havia estat substituïda per una contínua. Set anys més tard, el 1950, a cal Jover hi havia 25 contínues de filar i 12 contínues de tòrner. L'any 1971 es va produir una

gran reestructuració de l'empresa. El tint i els acabats, que fins llavors es feien fóra de Súria, es van portar a la fàbrica de cal Jover. En aquells moments a la fàbrica hi havia 27 contínues amb un total de 11.936 pues.

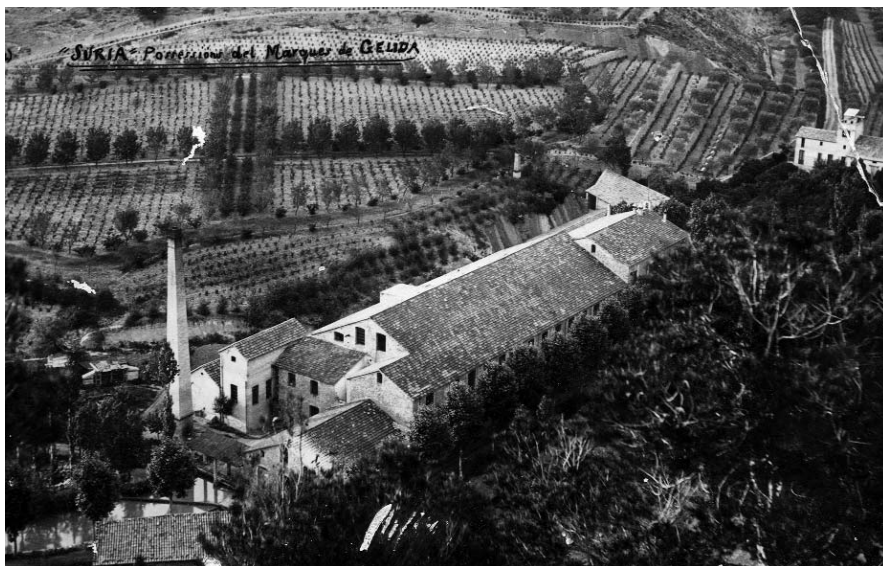
A l'inici de la dècada de 1950 la plantilla de treballadors de cal Jover rondava les 400 persones. Al llarg de la dècada va anar baixant, de manera que a principis de la següent dècada de 1960 el nombre de treballadors era de 300. Durant aquells anys va seguir el descens fins a situar-se cap als 230 treballadors a finals dels anys 1960.

L'any 2007, *Hilaturas Labor* va convertir-se en *Amann Spain S. L.* i va absorbir *Belfil S. A.*, una societat del mateix grup que s'havia constituït el 1974. Totes les accions van quedar en mans de la casa matriu alemanya, *Amann International GmbH*. La fàbrica va tancar definitivament el febrer de 2009.

La Fàbrica Vella

El 5 d'abril de 1842 Joan Alsina va arrendar a Víctor Faura i Canals, un fabricant de cotó d'Artés, l'edifici del seu molí paperer de Súria a fi de fer-hi una fàbrica tèxtil. En aquells moments l'edifici estava destruït i només hi havia dempeus un pis. Víctor Faura havia d'aixecar-hi dos pisos més. El 10 de febrer de 1846, Víctor Faura va sotsarrendar l'edifici a Pere Comes i Pere Màrtir Cererols, fabricants de Manresa. Les obres ja estaven fetes, en part. El molí paperer tornava a funcionar i estava sotsarrendat a Joan Pons, paperer de Manresa. La maquinària a les naus tèxtils encara no hi era. Tres mesos més tard, Pere Comes i Pere Màrtir Cererols van anul·lar l'arrendament perquè deien que encara no havien pogut prendre possessió de la fàbrica. El 30 de novembre del mateix any, Víctor Faura es va associar amb Josep Soler, fabricant de cotó d'Artés, i van constituir la societat *Faura, Soler i Companyia*. L'objectiu era la fabricació de teixits de cotó a la fàbrica de Súria.

Joan Alsina havia mort el 1844. El va heretar la seva pubilla, Teresa Alsina, viuda d'Antoni Muncunill. D'aquesta manera el patrimoni Alsina va passar a mans dels Muncunill, de Fals.

Cal Jover. Cap a 1910.

Fàbrica Vella. 1925.

L'hereu, Cristòfol Muncunill i Alsina estava en desacord sobre les obres fetes per Víctor Faura, de manera que el 28 de febrer de 1850 van signar un conveni segons el qual Víctor Faura es comprometia a refer les obres i deixar-les en les condicions adequades. El 29 de novembre de 1853 es va constituir la societat *Pio Muncunill, José Parellada y Compañía*. Els socis fundacionals van ser Teresa Alsina i Santamaria, els seus fills Cristòfol Muncunill i Alsina, l'hereu, i Pius Muncunill i Alsina, Josep Llauger, i Josep Parellada i Vendrell. Pius Muncunill era el soci gerent que es cuidaria de la direcció de la fàbrica i de les màquines. El 28 d'abril de 1856, Faura i Muncunill van signar un nou acord pel qual Víctor Faura pagaria 700 lliures a Cristòfol Muncunill a canvi de no haver d'acabar les obres que tenia pendants en els edificis de la fàbrica i deixaria l'edifici.

L'any 1862 a la fàbrica hi havia 2.400 fusos mecanitzats. Hi treballaven 23 obrers i el seu capital era de 216.000 ptes. Pius Muncunill va morir a principis de 1872. Poc després, el 5 de novembre de 1872 va morir Teresa Alsina.

La societat *Muncunill, Parellada i Cia* es va dissoldre el 18 de desembre de 1874. Al cap de poc de la dissolució, el 24 de novembre de 1874, l'edifici de la fàbrica es va arrendar a la societat *Valls i Companyia*, de la qual

n'apareix com a gerent Jaume Valls i Parcerisa, un industrial barceloní amb interessos al Bages. L'any 1879 la societat *Valls i Cia.*, va fer fallida. El 6 de setembre de 1879, Cristòfol Muncunill va arrendar la fàbrica a la societat *Ignasi Abadal i Companyia*.

L'any 1903 es va posar en funcionament la Fàbrica Nova Abadal i a partir de llavors aquesta es va conèixer com la Fàbrica Vella Abadal, o, simplement, com la Fàbrica Vella. L'any 1920 els Abadal van vendre tots els seus drets a Súria a Joan Bertrand. El 14 de gener de 1925 un incendi va

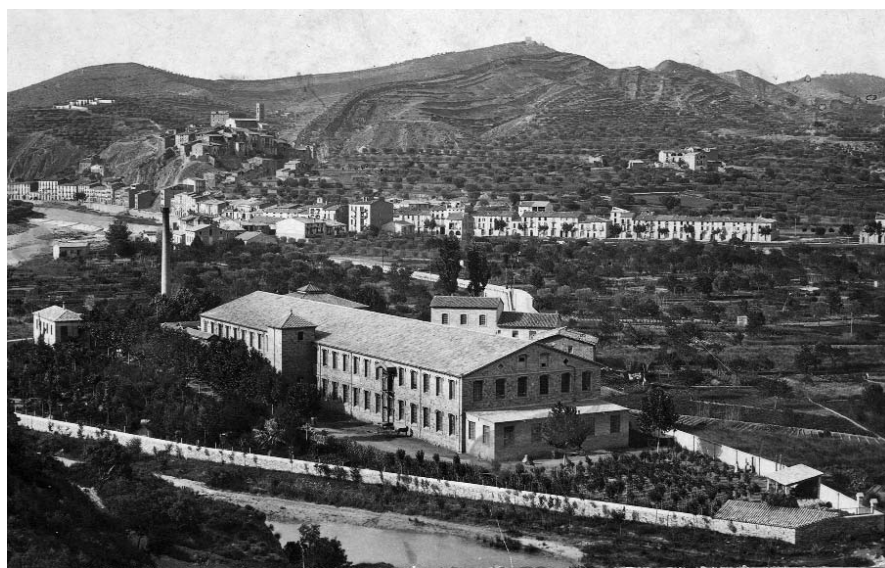
destruir la fàbrica, que ja no va tornar a funcionar mai més.

La fàbrica nova Abadal

El 10 d'octubre de 1876, Joan Reguant i Fornell, l'hereu del mas Reguant del Molí, va presentar el projecte d'una gran fàbrica tèxtil, que havia d'aprofitar les aigües del molí de Reguant. Hi havia d'haver 30.000 fusos de selfactina i 600 telers. A la fàbrica hi havien de treballar 656 persones. El 13 d'abril de 1881 el Governador Civil va aprovar el projecte, però el termini per a l'execució de les obres va vèncer sense que s'hagués fet res, amb la qual cosa la concessió d'aigües va caducar.

El 25 de juny de 1898 Ignasi Abadal va comprar el molí de Reguant, i la terra entre el molí i el riu, a Joan Reguant i va recuperar el projecte de la fàbrica. La construcció de la nau es va fer ràpidament i el 1903 la fàbrica va començar a funcionar, a tocar el molí de Reguant, on gairebé 100 anys abans hi havia hagut la fàbrica Martí.

Ignasi Abadal va morir el 31 de juliol de 1911. El 21 de maig de 1920, els fills d'Ignasi Abadal van vendre tots els seus drets sobre les dues fàbriques Abadal de Súria, la Vella i la Nova, a Joan Bertrand. Arran de les inundacions de 1982 la fàbrica va tancar definitivament.

Fàbrica nova Abadal. Cap a 1910.

Cal Quinquer

A la fàbrica de cal Quinquer es filava i teixia espart, jute i cànem i es feien sacs. Sobretot es feien sacs de jute per a *Minas de Potasa de Sùria*. La nau va començar a construir-se l'any 1935 per part de Robert Quinquer i Jover. L'activitat va començar l'any 1942, amb Robert Quinquer i Josep Quinquer al front del negoci. La fàbrica va funcionar fins a l'any 1958, quan la família Quinquer es va traslladar a Caude (Albacete) per treballar en una fàbrica similar.

L'intent de l'hort del Navarro

El 4 de juliol de 1876, els germans Pau i Pere Morera i Delhort van vendre a Joan Oller i Domènech, paleta, i al seu cunyat Francesc Banquells, de Manresa, per 255 ptes., una terra a les Hortes de Sùria. L'objectiu d'Oller i Banquells era la construcció d'una fàbrica, per a la qual encara no havien obtingut la concessió de les aigües del riu. En el contracte s'estipulava que mentre no tinguessin el dret d'usar l'aigua no haurien de pagar el preu de la venda. La fàbrica no es va fer mai.

La fàbrica Giró

El 12 de març de 1869, Ramon Giró i Jordana, fuster de Sùria, va comprar una vinya de 2,37 ha., situada a Sùria, a la partida anomenada *el Pont de Camprubí* i que abans era coneguda com la partida *que va a Cererols*.

Aquella vinya és l'actual barri de Fusteret. A primers de novembre de 1869 Ramon Giró havia presentat el projecte per a l'ús de l'aigua del Cardener com a força motriu per a una fàbrica de filats i teixits. El Governador Civil va autoritzar l'ús de les aigües del riu el 16 de desembre de 1871 i les obres hidràuliques es van acabar a finals de 1873.

El 25 de juliol de 1871, quan les obres no eren encara ni de bon tros acabades, Ramon Giró va llogar la fàbrica a Esteve Burés i Arderiu. L'arrendament era per un període de 10 anys. En aquells moments Esteve Burés tenia en funcionament l'anomenada fàbrica del Mig, de Sant Joan de Vilatorrada. L'arrendament de la fàbrica a Esteve Burés s'havia renovat amb uns nous acords el 22 d'octubre de 1874, però el cas és que l'any 1875 Ramon Giró iniciava un plet contra Esteve Burés perquè aquest deixés lliure la seva fàbrica. El plet es va allargar durant els anys 1875 i 1876. El 15 de maig de 1875, per fer front als deutes, Ramon Giró va vendre a carta de gràcia la fàbrica de Fusteret a Josep Suaña i Castellet, farmacèutic de Barcelona, i a Ricard Subirana i Claret, procurador del jutjat de Manresa. Un any més tard, el 15 de maig de 1876, Ramon Giró recobrava la fàbrica.

Després de fer fóra de la fàbrica a Esteve Burés, Ramon Giró va assumir directament la gestió de l'empresa.

Ramon Giró va morir el 8 d'octubre de 1902. El 2 d'octubre de 1903 els germans Manuel, Francesc, Joan, Ramon, Josep i Raimunda Giró i Claret van constituir la societat *Hijos de Ramon Giró*. La societat *Hijos de Ramon Giró* va gestionar la fàbrica fins que el mes d'octubre de 1915 la van llogar a Josep Balanzó i Pons. Des del mes d'octubre de 1917 fins al 31 de març de 1924 va ser el manresà Josep Creixell i Iglésias qui va tenir arrendada la fàbrica de Fusteret. Quan Creixell va deixar la fàbrica de Fusteret, aquesta va tancar, i el 21 de juny de 1924, *Minas de Potasa de Sùria, S.A.*, va comprar totes les propietats dels Giró a Fusteret. En aquells moments la fàbrica Giró tenia una secció de filats amb 7 selfactines i 3 contínues i una secció de teixits amb 95 telers de diferents tipus. Al llarg de l'any 1927 *Minas de Potasa de Sùria* va vendre tota la maquinària a diversos fabricants tèxtils de Barcelona, Manresa i Terrassa. Una part de la fàbrica es va ensorrar cap a 1960 i la van enderrocar.

Antius

Una altra de les famílies de l'alta burgesia manresana va ser la dels Torrens, que van construir la fàbrica d'Antius.

L'ús de les aigües del Cardener s'havia concedit a Joaquim Torrens i Fuster el 22 de juliol de 1875, però Joaquim Torrens va morir poc després, el 6 de setembre de 1875. El 5 d'octubre de 1875, Francesca Serra i Bovets, viuda de Joaquim Torrens i Fuster, i el seu fill Llogari Torrens i Serra, van fer inventari dels béns de Joaquim Torrens. El patrimoni dels Torrens era enorme, però la fàbrica d'Antius encara no existia. Va ser molt poc després, entre 1876 i finals de 1881, que Francesca Serra, com a usufructuària dels béns del seu marit, va construir la fàbrica.

La societat *Torrens Hermanos* es va constituir el 26 de desembre de 1881, estava formada per tres dels germans Torrens i n'era el gerent Llogari Torrens i Serra. En aquells moments, però, la propietat de la fàbrica era molt més complexa. No va ser fins al 1887, després de donar moltes voltes, que la fàbrica d'Antius va quedar totalment en

Fàbrica Giró. 1909.

Antius. Cap a 1910.

mans dels tres germans Llogari, Josep i Àngel Torrens i Serra, a parts iguals.

L'any 1902 la fàbrica, que es dedicava només a la filatura, tenia 6 selfactines amb un total de 2.112 fusos i 4 contínues amb un total de 2.096 fusos. L'energia la subministrava una turbina Planas-Flaquer de 150 cavalls i una màquina de vapor Alexander de 50 cavalls. El 15 de novembre de 1902 es va procedir a la liquidació de la societat. El 24 de juny de 1903, Josep Torrens i Serra va vendre la seva tercera part al seu germà Llogari Torrens i Serra, de manera que a partir d'aquest moment la fàbrica va quedar en dues terceres parts en mans de Llogari, mentre que l'Àngel en tenia l'altra tercera part. El 26 d'agost de 1908, Àngel Torrens va vendre la seva tercera part de la fàbrica d'Antius al seu germà Llogari Torrens. D'aquesta manera, a partir d'aquell moment, Llogari Torrens tenia el 100% de la fàbrica d'Antius.

L'any 1932 la fàbrica va passar a mans de la societat *Hilaturas Callús S. A.* que va portar la fàbrica fins al seu tancament definitiu el juny de 1993.

El Guix

El 27 de desembre de 1877, Pau Cabanas Comes Grau, propietari del mas Boadella, va obtenir el permís d'ús de l'aigua per fer treballar un molí de guix que, aleshores, estaven construint amb el seu germà Pere Cabanes. El 1910, Pau Cabanes era el propietari del negoci que, primer, va funcionar sota el nom de *Pablo Cabanas Hnos.*, i, a partir de 1908, com a *Cabanas i Cia*. El 1930 Vicenç Cabanas i Grau va arrendar el molí a Josep Alsina Torro-

lla, de Súria. El 16 de març de 1940, Vicenç Cabanes va vendre les instal·lacions, per 40.000 ptes, al mateix Josep Alsina Torroella, que va reobrir com a molí de pinso. El 1947, el fill de Josep Alsina, Pere Alsina Reguant, va ser qui es va fer càrrec del molí de pinso fins el 1955. A partir del 12 de juliol de 1955, el mateix Pere Alsina inicià la primera activitat tèxtil del molí. S'hi trituraven parracs i deixalles tèxtils per obtenir-ne borres. El 1987, el Guix fou adquirit per Josep Culell Pagerols, que hi fundà *Teixits Callús*. *Teixits Callús* es transformà, a partir de 1990, en *JOCUPA S.A.* Realitzà producció tèxtil fins l'any 2006, quan tancà portes. Durant aquests anys, treballà amb 14 telers que fabricaven roba texana per a la *Textil Santandrina*, a partir de cotó i mescles.

El Cortès

La fàbrica del Cortès la va construir Francesc Cortès i Morató, amo del mas del Cortès. Es va començar a edificar l'any 1883. El 14 de juliol de 1884 la fàbrica es va arrendar a Ignasi Lluvià i Lladó, comerciant de Manresa i a Josep Busquets i Montanyà, per 14.000 ptes. anuals. El contracte es va rescindir el 10 de febrer de 1886.

El 23 de maig de 1886 Francesc Cortès va arrendar la fàbrica a Josep Torra i Pons, com a gerent de la societat *Torra Hermanos*, per 16.000 ptes. anuals. En aquells moments encara no s'havia construït la casa per al director ni les casetes per als treballadors.

El 5 de març de 1897 Francesc Cortès va arrendar al fàbrica a Pere Perera i Portabella. El 30 de juny de 1907, Perera havia de deixar la fàbrica. De fet, Perera degué sortir de la fàbrica una mica abans, perquè l'1 de febrer de 1907 la fàbrica estava sense arrendatari. En aquesta situació va arribar la riuada del 7 d'octubre de 1907, que la va malmetre de forma important. L'octubre de 1911, en plena crisi del tèxtil, la fàbrica seguia sense llogater, cosa que va provocar problemes monetaris a Francesc Cortès, fins al punt d'haver de rebaixar els llogats del seu testament.

El 5 d'octubre de 1914, Francesc Cortès va llogar la fàbrica i les cases de

la colònia a la Solvay, que llavors empenia els treballs de la mina de Súria i la construcció del ferrocarril de Manresa a Súria. Allà s'hi van establir el primer director de les mines de Súria, els tècnics i alguns obrers. Quan es van iniciar les obres del ferrocarril els edificis es van cedir per a ús dels treballadors que feien la línia. La Solvay va seguir ocupant els edificis fins al 28 de febrer de 1921.

Francesc Cortès va morir sense fills el 5 de juny de 1924. El va succeir el seu nebot Francesc Cortès i Planell.

L'any 1929 la fàbrica del Cortès la tenia arrendada la societat *Vda. e hijos de Ignacio Borrás*, que tenia fàbriques a Santa Maria d'Oló, Sant Joan de Vilatorrada i Castellbell i el Vilar.

El 1929, s'arrendà a Louís Pellerín Gaillard, membre d'una nissaga de tintorers de la zona de Burdeus, que, el 1928, s'havia instal·lat en una fàbrica de Graugés. La nova empresa *Hilaturas Ibéricas S.A.*, va iniciar la producció el 1933. Hi havia 5.000 pues que, deu anys després, es transformaren en 7.000. Durant la guerra es col·lectivititzà l'empresa, i es va fabricar material tèxtil relacionat amb el conflicte bèl·lic. El Cortès quasi va arribar a donar feina a 200 treballadors. A mitjan dels anys 70 s'arribà als 15.000 fusos.

El 1999 es tancaren definitivament les instal·lacions.

Cal Cavaller

La concessió d'aigües per a la fàbrica de cal Cavaller es va fer el 21 de gener de 1878. El 7 de febrer de 1879, Ignasi Maria de Despujol i Dusa, marquès de Palmerola i pare d'Ignasi Maria de Despujol i de Chaves, va vendre a carta de gràcia, a redimir abans de 4 anys, el mas Riera al prevere Pere Ribera i Perera, canonge de la Seu de Manresa. El preu van ser 125.000 ptes.

El 29 de gener de 1883, quan estava a punt de complir-se el termini de 4 anys de la venda a carta de gràcia, Pere Ribera i Ignasi Despujol i de Chaves van signar un acord en virtut del qual Pere Ribera es comprometia a revendre el mas Riera al marquès de Palmerola quan aquest arribés a la majoria d'edat, amb totes les obres de fàbrica i altres edificis que s'estaven

construint. El 1885, en arribar a la majoria d'edat, Ignasi Maria Despujol i de Chaves va voler recuperar el mas Riera. Així que, el 19 de desembre de 1885, Pere Ribera, va cedir el mas Riera o Cavaller a Ignasi Maria Despujol i de Chaves per 75.000 ptes., a més a més de 242.750 ptes. que el marquès va haver de pagar-li per les obres i millores que Pere Ribera havia fet a la finca.

El 7 de maig de 1886, el marquès de Palmerola va arrendar a Josep Cortils i Fàbregas, fabricant de Barcelona, la fàbrica de cal Cavaller. Aquest va ser el primer fabricant que hi hagué a cal Cavaller, així que la fàbrica de cal Cavaller va engegar el 1886.

El 26 de març de 1906 la fàbrica la va arrendar la societat *Portabella y Perera*, representada per Josep Portabella i Cots, de Barcelona, i Joaquim Perera i Portabella, de Manresa. Es va mantenir sota el mateix arrendatari fins a l'any 1921.

L'any 1923 la va arrendar la societat *Rovira y Pujols*. Joan Pujols i Quintana va néixer cap a 1880 a Roda de Ter i va morir l'1 d'octubre de 1963. Jaume Rovira i Domingo, que era cunyat de Joan Pujols, va morir el 9 de novembre de 1957 i tenia la raó social *Jaime Rovira*, a Lleida.

A partir de l'1 de gener de 1936, la fàbrica, i tota la finca del marge esquerre del riu, foren venuts als germans Ferrer, emigrants callussencs que havien fet fortuna a Xile, per 500.000 ptes., però s'hi continuava treballant sota el nom de *Rovira y Pujols*. Anys més tard, el marquès, aleshores Josep M. Despujol i Ricart, volgué recuperar la propietat, però no li fou possible

El 1936 la fàbrica encara corria amb el nom de *Rovira y Pujols*. Va arribar a tenir prop de 200 treballadors i treballava amb 10.000 fusos. La part industrial, la casa pairal i tota l'horta, foren venudes pels germans Ferrer, el 1952, al mateix arrendatari de la fàbrica, Joan Pujols i Quintana. L'any 1963 apareix com a *Juan Pujols S. A.* Joan Pujols només va tenir una filla, Montserrat Pujols i Rius, i sembla que qui gestionava la fàbrica era el seu nebot Miquel Pujols i Claveras, nascut a Roda de Ter, que va morir el 1956 i va

La Fàbrica Nova. 2013.

ser enterrat a Callús. A principi dels anys 70, l'empresa fou arrendada per la firma *Compte Viladomat* de Cardona.

La fàbrica va tancar l'any 1979.

La Fàbrica Nova

El 12 d'octubre de 1897 el procurador del marquès de Palmerola va demanar l'autorització per aprofitar les aigües del Cardener per a la construcció d'una altra fàbrica en terres del mas Riera. El 3 d'abril de 1900, el marquès de Palmerola va arrendar *la casa-fàbrica nueva o la más recientemente construida de las dos que existen en la heredad manso Riera* a Francesc González i Suàrez, fabricant de Barcelona. El 15 de setembre del mateix any 1900, el marquès de Palmerola i Francesc González deien que aquell mateix dia havia començat a funcionar la fàbrica i que, per tant, l'arrendament començava a comptar a partir del 15 de setembre de 1900. D'acord amb això, la fàbrica es va construir entre 1897 i 1900 i va engegar el 15 de setembre de 1900.

El 15 de febrer de 1904 la societat de Francesc González va fer fallida i es va donar per acabat el contracte d'arrendament. Poc després, el 24 de desembre de 1904, la fàbrica es va arrendar a Fermí Roca i Coma, com a gerent de la societat *Roca y Compañía, S. en C.*, que la va tenir arrendada fins a l'any 1913.

El febrer de 1915, l'hereu de la família, Ignasi Despujol i Ricart, va rebre una oferta econòmica per part de Josep Portabella i Cots. Tot i que es va materialitzar un acord, no sabem quin any va començar aquest arrendament per part de l'empresa Parera i Portabella, que ja treballava, des de feia anys, a la fàbrica de cal Cavaller.

L'any 1923, l'empresa *Jorba y Gabbarrós*, hi elaborava filats de cotó amb 1.800 fusos.

A partir de 1925, se'n féu càrrec l'empresa *Rovira Bardají y C^a. S. en C.*, de Manlleu, que feia funcionar 2.200 fusos. El 1955, l'arrendament de la fàbrica es mantingué en mans de la mateixa família, però canvià la denominació a *Santiago Rovira, S. A.*

El 1975 va passar als Cantarell, de Manresa i, després de no haver pogut superar les crisis del ram de l'època, la fàbrica va tancar l'any 1991.

NOTA

1. Atès que l'aparició del llibre és imminent, hem suprimit d'aquest article totes les referències a les fonts d'informació, les quals es podran trobar de forma exhaustiva al llibre. L'única nota a peu de pàgina en tot l'article és aquesta.

Albert Fàbrega
Ramon Fons
Ester Llobet
Historiadors